

Zempléni Árpád.

Írta: GÁBOR GÉZA.

Élete. — Zempléni Árpád, családi néven Imrey Árpád 1865 június hó 11-én született a Megyaszó községhez tartozó Újvilágpusztán, Zemplén vármegyében. Középiskoláit a sárospataki és debreceni kollégiumban végezte. 1886—1887-ben Debrecenben tartózkodott és a helybeli lapoknak volt a munkatársa, egyben a református egyház díjnoka. Állását otthagyta és Budapestre ment, ahol a Pesti Napló és Budapesti Hírlap szerkesztőségében dolgozott. 1893-ban a Földhitelintézet díjnoka. 1896-ban beiratkozott az egyetemre „tanárjelöltnek“, de tanulmányait rövidesen abbahagyta. 1896 októberében a Földhitelintézet levéltárhozának nevezték ki. 1901-ben feleségül vette Riszdorfer Révész Anikót. 1902-ben a Petőfi-Társaság rendes tagjául választotta. 1911-ben a Kisfaludy-Társaság rendes tagjául választotta. 1919 derekán nyugalomba vonult. 1919 október hó 12-én meghalt Budapesten.

Munkái. — *Költemények* (1891. első, 1892. má-odik, 1893. harmadik kiadás). — *Új Versek.* 1893—1897. — *Zempléni Árpád. Válogatott Versei. Költemények. Új Versek.* 1884—1892—1897—1898. — *Kisemberek.* Elbeszélések (1899). — *Didó.* Verses lírai regény (két kiadás, 1901). — *Wesselényi Emlékezete.* Pályanyertes óda, melyet br. Wesselényi szobrának leleplezésére írt és Zilahon elszavalt 1902 szept. 18 án. — *Washington.* Óda. 1906 szept. 16 án szavalt Budapesten, a leleplező-ünnepélyen. A Budapesti Washington Szobor-Egyesület pályázatán az első díjjal tüntették ki. — *Bosszú.* Osztály hős ének. A Kisfaludy-Társaság 1907. évi Bulyovszky-díjával jutalmazta (1908-ban kétszer, 1911-ben harmadszor kiadva). — *A Kalapács.* A Magyar Tudományos Akadémia gróf Nádasdy-díjával jutalmazott elbeszélő költemény (1909). — *Istar és Gilgamesz.* Babiloni rege (1910). — *Turáni Dalok* (1900—1910). Mondai és történelmi hős énekek (két kiadás, 1910). — *Miranda.* Fogazzaró Antal verses lírai regénye. Műfordítás olaszból (1911). — *Zempléni Árpád: Mikszáth Kálmán Emlékezete* (1911). — *A Halál Ölegény.* Elbeszélő költemény. A Kisfaludy-Társaság 1911. évi dec. 6-i ülésén tartott székfoglaló felolvasása (1912). — *A Hermelin.* A Kisfaludy-Társaság 1913. évi Bulyovszky-díjával jutalmazott kisebb elbeszélő költemény (két kiadás, 1914-ben). — *Vasfő és Ime.* Vogul rege. A Magyar Tudományos Akadémia gróf Nádasdy-féle elbeszélő költemény-pályázatán 100 arannyal jutalmazott pályamű. — Cikkek, elbeszélések, novellák, versek a Debrecen, Debrecen-Nagyvárad Értesítő, Debreceni Híradó, Pesti Hírlap, Képes Családi Lapok, Vasárnapi Újság, Regényvilág, Élet, Tokaj-Hegyalja, Petőfi Album, Hasznos Mulattató, Auróra, Budapesti Hírlap, Egyenlőség, Középkori Képcsarnok, Újságírók Almanachja, Nagybánya és Vidéke, Új Szemle, Ukrania, Háborús Antológia, Turán, Tornaügy c. folyóiratokban és napilapokban.

Kéziratai. — *Dicsőség Arnyéka.* Szatíra két felvonásban (1885—1888 között). — *Munkásvezér.* Dráma három felvonásban. Írták: Zempléni Árpád és Kósa Rezső. (Munkásdráma a budapesti munkások életéből. 1889.) — *Váci lakodalmas.* Felköszöntő Szentese Gyula esküvőjére. 1895 június 2-án. — *Emlékirat a nemzeti kérdésekről és a közművelődési egyesületekről.*

Irták Somlyó Gyula és Zempléni Árpád (1901). — *Deák*. Óda (1902). — *Sziriusz*. Regényes színmű három felvonásban. Irták: Zempléni Árpád és Erdélyi Zoltán Herczeg Ferenc Sziriusz c. elbeszéléséből (1903). — *Lafontaine* meséiből 28 mesének fordítása (1911). — *Három híres lengyel ének*. Bányai Károly prózai fordításai nyomán (1914). — *Az Aranyhalász*. Japán mesejáték három felvonásban. Irták: Barátosi Balogh Benedek és Zempléni Árpád. Zenéjét szerezte Okosán Zéra (1915). — *Szentessy Gyula költő életrajza* (1918). — *Ady Endrére költemény* (1919). — *Ifjúkori Diák Emlék 1880-ból*. „Kézirat a harminc év előtti versem emlékezetből átdolgozva“ (1919 febr. 19).

Irodalom. — Élet. 1892. évf., 750. l. — Vasárnapi Újság. 1892. évf., 46. szám, 1903. évf., 1. szám, 1910. évf., 15. szám, 1911. évf., 7. szám. — Pallas Nagy Lexikon. XVI. köt. — Budapesti Hírlap. 1902. évf., 355. szám, 1910. évf., márc. 26-i szám, 1919. évf., okt. 14-i szám. — A Kiszaludytársaság Évlapjai. Új folyam. 42. 1907—1908. 123., 128. l. — Akadémiai Értesítő. 1909. évf., 261. l. — Pesti Hírlap. 1910. évf., 38. szám, 1919. évf., okt. 14-i szám. — Szinyeyi József: Magyar Írók élete és művei. XIV. köt., 1786—1787. l. 1910. — Új Idők. 1911. évf., nov. 12-i szám. — A Hét. 1911. évf., dec. 17-i szám. — Az Újság. 1911. évf., dec. 24-i szám. — Turán. 1917. évf., 255. l. — Budapesti Szemle. 1918. évf., máj. 298. l., 1919. évf., okt. 14-i szám. — Nyugat. XIII. évf., 1919. nov. 14—15-i szám, 1919. évf., április 1-i 7. szám, 504. l. — Zászlónk. 1919. évf. — Képes Krónika. 1919. évf., okt. 18-i szám. — Helikon. 1919. évf., márc. 9-i l. szám, 8. l. — Új Nemzedék. 1919. évf., okt. 14-i szám. — Kelet. II. évf., 1920. okt. 7-i szám. — Új Magyar Szemle. 1920. évf., máj. 96—98. l.

Idegen nyelvre lefordított munkái. — *Turanische Lieder* von Árpád Zempléni, von Julius Lechner, von der Lech. (1914.) — *Turanian Songs*. Gregori A. Page. (1916.)

A XIX. század utolsó évtizedeiben a magyar közéletet új szellem hatja át, ugyanaz, ami az irodalmat. Ebben az új szellemen lassan háttérbe szorul a nemzeti feladat, sőt az emberi élet hazug nemzetköziségével szemben néha meg is hal s így a költészet is, ha nem is egészében, de leghangosabb képviselőiben, elszakad a fajtól.

Ennek következményeként a nemzeti hagyományokkal szemben „a sürgés, a robaj, a tömeg gyorsárjá“-nak öblös hangja megzendíti az új irány forradalmat hordó mozgolódásait.

Ezekből a mozgolódásokból emelkedik ki Zempléni Árpád eredeti alakja. Két élesen elkülönített részből álló költészete érdekes képét nyújtja egyénisége és kora vajudásának. Forrongó lelke, hevülékeny véralkata, álmodozó alaptermészetébe belevegyült megalkuvást nem tűrő függetlenség, emberi, politikai szabadságvágya, élete körülményei belekergetik a romboló irány

árjába, keményveretű fajszeretete, kora nemzeti irányú áramlásai, magáraébredése azonban kiragadja az árból és a nemzeti hagyományokhoz sodorja, ahol megteremti sajátos lelkülete értékes megnyilatkozásait.

Az első szülte ifjúkori líráját, a másik turáni dalait.

Lírájának nyitja lelke keseredett hangulatában, élete körülményeiben és érzékiségében rejlik. Szelleme, mely Arany, Petőfi, Vörösmarty, Csokonai kultuszán melegengett, érzésvilága, mely Vajda érzéki szikrázásán, elégedetlen világgyűlöletén forrt, a XIX. század olasz lírikusainak termékein puhult s Baudelaire ványadt erotikáján vált perzselő testimádóvá, híven tükröződik költészetében. Könnyen borzongó lelkivilága, hol a lemondás, hol az életkedv, hol a kétségbeesés hangját szólaltatja, hogy azután az anyai szeretet melegénél időzzék és innen a rózsaszínű ködben keresse a „Szép jelenést“, majd a perzselő tűzszerelem lángjaiban fűrössze érzéki szenvedélyét és ennek lelohadásában megtalálja az élet nagy kérdéseit, melyekre felelni nem tud ugyan, de eljut az Istenhez, akiről nyiltan kimondja, hogy újra megfeszítenék a földön.

Életküzdelve mázsányi súllyal nehezedik lelkére s ezért életkedve néha dacha fordul. Életfelfogása sívár. Az élet és halál előtte játék, melyben az ember vesz s így egyiktől sem vár semmit. Az élet miért-jére nem tud feleletet találni. A lélek halhatatlanságában kételkedik. Hite csenevész virág, gyötrő tudat a kínzó csüggedésben, ellágyulása pillanatában mégis Istenéhez emeli szavát. Ez az elkeseredett hang néha meleg fiúi szeretetet vet felszínre és ő Petőfi örömeivel siet otthonába; néha friss dalt fakaszt. Friss, nemes érzései mint könnyű megrezzenések elvesztek érzéki szerelmi költészetében. Szerelme, szenvedélye perzselő, ezért esalódása leverő s a nagy lelki meg-rázkódtatásban megszületik szerelme regénye: Didó. A lírai regény tárgya bűnös szerelem. Főhőse, Éneász, beleszeret Didóba. Didó szíve, lelke, lénye egész odaadásával szereti Éneászt, aki előtt feltárja megkínzott élete szörnyű titkait. Éneász megdöbbenve hallgatja a vallomást, lelkében megvillan az elválás gondolata, de nincs ahhoz való ereje. Didó még jobban ragaszkodik kedveséhez, akihez lázasan, betegen is siet. A találkozás után Didó meghal. Éneász nem tudja feledni, elbujdosik a nagy világba és a búrok földjén végre megtalálja (amit óhajtott...) a sírt.

Ez a rövid történet a szétfolyó szerkezetben lassan bogozódik. Jellemzése reális, nyelve kifejező, verselése ügyes és változatos, erkölcsi felfogása alantas. A regény iskolapéldája annak az iránynak, amelynek szolgálatában és vonalában állott a költő, amely a keleti szerelem minden erotikáját a maga póré meztelenségében szereti látni. A nyugatias irányzat, a „Hét“ eszméi, festése, szemlélődése rikít a sorokban. Épp ezért világnézete megfosztja a regényt értékétől, pedig jellemző ereje, nyelve, verselése figyelmet keltő.

Az erotika hangja nem fakad egyéniségéből, annyira nem, hogy 1901 után elhallgat és nem is tér többé vissza lantjára. Háborgó szenvedélye elesenededik s ő felemelkedik a fenéges érzelmek, gondolatok ódai világába és hódol a szabadság, a bölcsesség magasztos eszméjének méltóságos, de erőt zengő ódáiban.

Lelkén, az erotikán, az ódai lendületen túl, lefojtott, megnevezhetetlen elkeseredettség uralkodik, amely megnyilatkozásaiban kavargó örvényléseket mutat. Ezt a nyugtalan állapotot át nem szűrt tanulmányai még inkább növelték, úgy, hogy belső élete kialakítására nem jutott ideje s így böleselkedése zavaros, szétfolyó s szilárd alapfelfogást nélkülöz.

Költészetének első része szorosan összefügg életével. Innen merítette tárgykerét. Leplezetlen nyíltsággal tárja fel élményeit, szenvedélyét, hangulatait és amikor lelke fordulópont-hoz ér, a hazafias gond és az emberszenvedésen feltépődő szánalom más hangokra készteti.

Élményei házassága után elhalkulnak s komoly tanulmányaiban lelke igazgyöngye fényleni, színesedni kezd. A fajszereket messze vidékekre, idegen tájakra ragadja, képzelete pedig visszazáll az ősmeszőkre, megfürdik az Ob vizében, beleméz a felkelő nap aranykupjába s kőszemű-vasszemű rémeket lát; hótalpakra kap és a széllel versenyt siklik a hómezőkön; bosszúra vezeti az ősnépet, megostromolja az éghez kötött vasvárat; az eget-földet összekötő láncon felkúszik az ősi istenség elé. A szárnyalást a rémek muzsikája kíséri. Zengenekbonganak és új világba ringatnak, ahol a mese, rege, monda alakjai ködlenek a távolból. A költő forrón öleli keblére az alakokat, mert azt hiszi, hogy rokonokat ölel, akiket az eltemetett évszázadok homályából hozott ismét napvilágra. Szeretében nem ismert határt, rendszert, minden név, emlék, amit

kikutat, lelkében életre kel és színes selymén új szint képez. Szemében a magyar, a vogul, az osztják, a tatár, a kalmük, a turkoman, a finn, a babyloni, egy közösséget jelent, melyet egy névben a Turán-ban összefoglal.

Azt litte, hogy a magyar költészet ősforrásaira bukkant és a rokon népek énekeiben a magyar költészet őseredetisége liüktet. Csalódott. Csalódását nem akarta észrevenni és lelke egész hevével élesztette az áldozati tüzet, mely köré kicsi, de lelkes tábor verődött. Csalódásával új terekre, értékekre — a finn-ugor szövegkiadványok értékes költői anyagára — fordította a figyelmet.

Különös és sajátosságos próbálkozásában, melyet 15 éven át ápol, a képzelet és az ihlettség kezét fog és sokszínű fátyollá szövik ábrándképeit, melynek szálai visszauyúlnak az ismeretlen mult csodás világába, a történeti századok szomorú jelenébe s a jövő döbbeneteibe. Álom, hit, hazaszeretet, érdekes öntvénye turáni költészete.

Turáni költészetének eredményei kisebb elbeszélő költemények, hősénekek, regék, balladák, ódák és egy japán meséjáték.

Első nagyobb alkotása a Bulyovszky-díjjal jutalmazott Bosszú, osztják hősi ének. Tárgya: Munkeszi hadisten bosszúja atyja megölőjén, Louchsát jagalin. Meséje kerek. Az indulatok erővel rajzoltak. Alakjai érdekesek. Nyelve eredeti képekkel bővelkedik, festői. Verselése sajátyszerű harmadoló.

Hasonló tulajdonságokat mutat az Edde Trymskvidha és Völundarkvidha énekek nyomán alkotott s gróf Nádasdy-díjjal jutalmazott A kalapács, finn rege is. Tárgya Völund diadalmas kiszabadulása és kalapácsának visszaszerzése. Trym óriás királyfi ellopja Völund kalapácsát, ezért Völund megöli. Az óriás király elfogatja, inait elvágja és egy szigetre zárja. Bathilda az óriás király leánya megszereti és nejevé lesz. Szereluüket Jótung — a leány öccse — halála megzavarja. Az óriás király számonkéri gyermekeit és meg akarja ölni. Völund szárnyra kap, szembenéz ellenfelével, majd felemelkedik a levegőben és délkeletnek vágva eltűnik.

A mitikus történetet biztos kézzel vezeti a költő, megőrzi a mitikus színezetet is, amellet jól rajzolja kifejező nyelven a nibelungeni sorokban az emberi indulatokat.

Gyermeki játék, kellem, derűlttség hatja át legjobb alkotását a Kaltes-monda I—XI. fejezetein alapuló s gróf Nádasdy-díjjal jutalmazott Vasfő és Ime vogul regét. Tárgya Vasfő és Ime szerelme. Hőse, Vasfő hereeg, megszereti Imét, kiállja a próbát, legyőzi és felülmulja Ime bátyját, Holló hereeget és elnyeri Ime kezét.

A rege kerek szerkezetében élethű jellemzés, mozgalmas előadás bájos részletekkel ölelkezik. Egyszerűség, közvetlenség, melegség áramlik a változatos rímű, kihangzó ritmusú, meg-lépő technikájú verssorokban, melyekben a nyelv könnyed játéka üde és festői.

Kisebb költeményeiben az ázsiai rokonnépek egyszerű világa tükröződik éles világítással. Balladáiban a zordság az erővel párosul. A napkelet sugárözönéből csapongó képzelete vissza-visszatér a hazai földre s büszkén megemlékezik nagyjairól, ám a fájdalom, az aggodás, a szeretet tépi lelkét, ha népe sorsára gondol. Hirdeti, hogy az ezeréves harc apasztja a nemzetet, forduljon hát keletre, mert az árja népek támadása előbb-utóbb elnyeli (Keletre magyar). Hazaszeretete a Vörösmarty óta hirdetett eszmét zokogva ismétli. Fájdalmában a legnagyobb magyar hite, útmutatása, jóslata int feléje és ő újra bízó hittel hirdeti: Alkotni fel, történelem tanuja. Táplál a szerszám és megvéd a kard, Míg a föld újra csodálni tanulja, A munkás szittyát, az örök magyart!

Ami ezen túl riad fel lelkében, az szorongó félelem, nemcsak hazája, hanem Európa miatt, melyet az új mongol had eltipor.

Költészetének második része fajszeretetéből sarjad ki. Fajszeretetében magára tudott eszmélni, le tudta rántani magáról az idegen mez veszedelmes köntösét és tudott használni nemzetének. Míg lírája kezdetben a dekadens irányzat erotikájában fürdik, addig turáni költészeté tisztán ragyogtatja a nemes eszmék lángjait. Míg költészetének első része az eltévelyedett magyar lélek megszólalása, addig turáni költészeté a fajra találó magyar fájó, de bízó hitű harsonája. Költészetének első része reális, de sekélyes, költészetének második része szokatlan álmódosítás, de vonzó és felemelő. „Az égbe röptű táltos“ itt sem szárnyalt fenséges magasságokban, nem szórt hatalmas gondolatokat, de adott álmainkhoz egy új álmot, színeinkhez

egy új szint, hazaszeretetünkhez új erőt és költészetének ez elvitázhatatlan eredménye.

Kevesebb szín, erő jellemzi prózáját, mely éles megfigyelésről, de kevés fordulatosságról tesz tanuságot. Levegője magyar, ha elbeszéléseit tekintjük, elvakult és félrevezetett, ha ujságcikkeit szemléljük.

Több erőt, mélyebb elmerülést, tárgyilagosabb megítélést mutatnak esztétikai dolgozatai. Lavotta János, Pálóczy Horvát Ádám, Mikszáth Kálmán életrajzai tömör összefoglalások. Szentessy Gyula életrajza megértő melegségével, Rusztavelli Sota tanulmánya nagy körültekintésű, tervszerű, kimerítő átgondolásával, biztoskezü fejtegetésével tűnik ki.

Fordításai nagy nyelvérzékre, határozott fordítási készségre vallanak. Különösen kitűnő fordítású a Fogazzaro Miranda lírai regény.

Míg lírai, epikai munkái, fordításai napvilágot láttak, addig drámai munkái A kard c. vígjáték II. felvonásán kívül nem kerültek napvilágra. Ez a műfaj nem az ő alkotástere. Nem is műveli egyedül. Kosa Rezső, Erdélyi Zoltán, Barátosi Balogh Benedek a segítő társai. Három színműve maradt meg kéziratban. A Munkásvezér a budapesti munkáséletből vett háromfelvonásos dráma. Tárgya a munkások kenyérharca, amelyben az eszme a vezér családi boldogsága árán diadalmaszkodik. A mese érdekes. A bonyodalom nehézkes. A jellemzés megkapó. Éles megfigyelés, darabos erő, erőltettség, kevés színhátás jellemzi.

Jobb munka a „Sziriusz“ regényes színműve, melyet Herczeg Ferenc Sziriusz c. elbeszélése alapján írt. A színmű követi az elbeszélést, azért meséje izgalmas, alakjai érdekesekek. Érdeme a nyelv feltűnő korhűsége. Ez sem színpadra való alkotás.

Sikertelen próbálkozás után végre utolsó alkotásában színpadra való, hatásos darabot írt Az Aranyhalász c. háromfelvonásos japán mesejátékban, melyet Urashimataro c. japán ösmeséből készített. Urashime, az aranyhalász megszereti Otohime-t, a tündérkirálynőt, akit ismételten kiment Szaiszano szelek királya kezéből, ezért elnyeri kezét s 700 évig él vele boldogan a Napasszony szigetén. Azonban erőt vesz rajta a honvágy és ő faluba tér vissza. A falu, a nép megváltozott. Nem tud többé beleilleszkedni az új világba, kinyitja Otohime ajándékát, a vigasztalás szelencéjét s abból kibontakozik a halál. Kitör az

orosz-japán háború és haldokolva látja népe harcavonulását. Szeretné hazáját segíteni, de nem teheti. Megjelenik Otohime és megvigasztalja.

Fordulatos meseszöveg, mozgalmas világ, kápráztató színpompá, lelkes hangulat, lírikus átszövés, bájos jelenetezés, festői környezet, látványos felvonulás, a japán néplélek zamatja, megkapó, kifejező, színes nyelv, 3, 5, 6, 7, 8-as sorok, páros- és keresztímeinek esengése, a folyton áramló faj és hazaszeretet gyönyörködtető.

*

Költészete keretében Zempléni Árpád a magyar fajhoz tartozó, forrongó lelkű költőt mutatja, aki kora hatásainak hódolva, szellemében megfürödve juttatta kifejezésre erotikába tévedő érzéseit, háborgó szíve lázongó, sötét indulatait, hogy a magáraébredés pillanatában elforduljon multjától és egy eszméért küzdjön hittel, erővel, ábránddal és termelje a hazaszeretet gyöngyét az új irány forradalmi mozgolódásai közepette, melyben a keleti nap sugara tükröződik, amely valónak álam, álomnak bűbajos mese.

Autodidakta volt, aki sokat tanult, de tanulmányait nem szűrte át teljesen, akin kora, olvasmányai erős nyomokat hagytak. Ember volt, ki mostoha életkörülményei között is egyénivé tudott fejlődni. Költő volt, aki meg tudott szabadulni a ráhatásoktól, aki rá tudott találni a nemzeti hagyományokra és eredeti tehetségével önmagából egy új szint tudott adni nemzetének.